

Makale Bilgisi: Cengiz, C.A. (2024). Bilimin Karanlık Çağı: Ortaçağda Bilimsel Düşüncenin Durumu, DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Sayı:1, ss.232-248.	Article Info: Cengiz, C.A., (2024). The Dark Age of Science: The State of Scientific Thought in The Middle Ages, DEU Journal of Humanities, Volume:11, Issue:1, pp.232-248.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 29.01.2024	Date Submitted: 29.01.2024
Kabul Edildiği Tarih: 29.03.2024	Date Accepted: 29.03.2024

BİLİMİN KARANLIK ÇAĞI: ORTAÇAĞDA BİLİMSEL DÜŞÜNCENİN DURUMU

Ceyhun Akın Cengiz*

ÖZ

Bilim, insanın varlığı açıklamak için ürettiği bilgiler bütünüdür. Farklı dönemlerin kendilerine has konuları, inceleme yöntemleri ve bakış açıları mevcuttur. Bilime karşı yönelişlerde bu bağlamda şekillenmektedir. Aydınlanma dönemiyle birlikte bilimin insan için önemi daha geniş şekilde kabul edilmiştir. Aydınlanma döneminden ortaçağın bilim anlayışına bakıldığında, dönemin karanlık olduğuna dair sav kabul edilmiştir. Bilime karşı tavır geliştiren çağ olarak ele alınan ortaçağda bilimin, aklın, bilginin, eleştirel bakışın, sorgulamanın, hoşgörünün, bireyin/insanın, eğitimin, ilerlemenin neredeyse durma noktasına geldiği tespit edilmiştir. Fakat süreç içinde insanın bilime ve gerçeğin kendisine ulaşma arzusunun, özgürce düşünme, eyleme isteğinin belirmesi sonucunda teorik bilgiye yönelme çabası görülmeye başlanmıştır. Bu çalışmada ortaçağı oluşturan temel unsurlar ortaya konarak, bilime karşı genel tavrın ne olduğu izah edilmiştir. Daha sonra ise ortaçağın karanlık olup olmadığına dair iddia, bilimsel zihniyetten hareketle tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ortaçağ Bilimi, Bilimsel Tutum, Akıl ve İlerleme, Karanlık Çağlar

THE DARK AGE OF SCIENCE: THE STATE OF SCIENTIFIC THOUGHT IN THE MIDDLE AGES

ABSTRACT

Science is the body of knowledge that humans have created to explain existence. Different eras have their own topics, methods of analysis and perspectives. Orientations towards science are also shaped in this context. With the Enlightenment, the importance of science for humankind became more widely accepted. If we look at the understanding of science in the Middle Ages from the point of view of the Enlightenment, the argument that the Middle Ages were a dark period is accepted. In the Middle Ages, which is seen as the age in which the attitude to science developed,

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü. ceyhunakincengiz@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6929-1158.

it is seen that science, reason, knowledge, critical view, questioning, tolerance, the individual, education, and progress almost came to a standstill. However, as a result of the emergence of the man's desire to reach science and truth itself, and the desire to think and act freely, an effort to turn to theoretical knowledge began to be seen. In this study, the basic elements that make up the Middle Ages are revealed and the general attitude towards science is explained. Later, the debate on whether the Middle Ages were dark or not was discussed from a scientific point of view.

Keywords: Medieval Science, Scientific Attitude, Reason and Progress, Dark Ages.

1. GİRİŞ

Ortaçağ olarak adlandırılan dönem, çoğunlukla MS 395-1450 yılları arasında nitelendirilmek için kullanılır. Özellikle dördüncü ve sekizinci yüz yıllar arası, bilim tarihçilerinin büyük bir kısmına göre “karanlık çağ” olarak adlandırılır. Bu dönemde bilimin gelişmesi yavaşlamış hatta bilimsel düşünce neredeyse yok olmuştur. Bilimsel yaklaşımın yerini büyü, sihir ve astroloji almaya başlamıştır (Tekeli, Topdemir, 1997, s.88). Çünkü bilimin gelişmesini sağlayan temel nitelikleri rafa kaldırılmıştır. Bilimsel bilginin dayanakları akıl ve deneydir. Bilimsel yasalar olgulara dayalı şekilde elde edilir ve elde edilen bilgi buna göre denetlenir. Bilim gözlenebilir ve deneye konu olanla ilgilenilir. Doğru ya da yanlış olarak değerlendirilebilmesi için olguların ya da ilişkilerin var olması gerekir. Ortaya konan bilgiler çelişik olmamalı, tutarlı olmalıdır. Bilimde ele alınan konu nesnel bir şekilde değerlendirilmelidir. Eleştirel bir tavır, bilimsel bakış açısını yönlendirir. (Yıldırım, 1991, s. 16-18) Belli bir zihniyetle, incelenen konu ele alınmaktadır ki bu gerçeğe dönük, olaylara saygılı; olgulara dayanmayan genellemelerden kaçınan, önyargı ve dogmatik düşünceden uzak bir yapıyı arz eder. Doğa, doğaüstüyle değil kendisiyle açıklanır. (Yıldırım, 1991, s. 12) O halde ortaçağda bilimden bahsetmek nasıl mümkün olabilir sorusu zihinlerde hemen kendisine yer bulur. Bin yıllık bir süreçten söz edildiği dikkate alındığında, bilimsel düşünceye yönelenlerin çeşitli şekillerde yer edinmeye çalıştıkları görülecektir. Ortaçağda yetkin bir bilimden elbette söz edilemez. Fakat tümüyle bilimsel çalışmaların olmadığı anlamına gelmez. Ayrıca ortaçağda bilimden hareketle dönemin genel niteliği üzerine söylenecekler, dönemin karanlık olarak değerlendirilmesine dair görüşlerin de gündeme getirilmesi ve tartışılması anlamına gelecektir. Bu makalede ortaçağın düşünsel yapısı bilim anlayışı çerçevesinde açıklandıktan sonra dönemin karanlık ya da aydınlık olup olmadığı tartışılmıştır.

2. Ortaçağ Düşünce ve Bilim Yapısını Belirleyen Unsurlar

Siyasi, askeri, ekonomik kargaşanın sürekli görüldüğü ortaçağın anlaşılabilmesi için öncelikle, egemen olan zihniyeti oluşturan unsurlara bakmak gereklidir. Dönemin fikri, inançsal yapısı ve kilisenin tavrı bu

etkenler arasında ön plana çıkana çıkmaktadır (Grant, 1986, s.1). Ortaçağın genel karakterini dini inanç ve feodalite belirler. Ortaçağın bilimsel yapısını etkileyen unsurlar ise Roma'nın zihniyeti, el kitabı ve ansiklopedi geleneği ve Yeni Platonculuktur.

2.1. Roma'nın Zihniyeti ve Bilim

Geniş topraklara sahip bir imparatorluk olarak Roma'nın, devletin devamlılığının sağlanması için sorunlara hızlı çözümler üretmesi gerekliydi. Teorik olanın yerine pratik kendisine daha çok yer bulmaktadır. Roma'da tekniğin gelişmesi de bu nedendir. Mimari ve tıp alanındaki gelişmeler, Roma İmparatorluğu'nun savaşçı bir devlet olmasının doğal neticesidir. Savaşçılar ve köylüler, devletin genel yapısını oluşturmaktadır. Roma egemenliğini sağlayabilmesi ve devam ettirebilmesi için yollara, kemerli su kanallarına, büyük haşmetli binalara sahip olmalıdır. Tıp alanındaki gelişmeler, savaşçıların sağlık durumlarının korunması, yaralıların tedavi ettirilmesi ihtiyacının sonucudur. Bununla birlikte doğal fenomenlere ilişkin bilimsel açıklamalar yapmaktan uzak durmuşlardır. Çünkü onlara göre bahsi geçen açıklamaları yapanlar, yönetici sınıfa hizmet eden Tanrısal varlıkların ve astrologların gücüne meydan okumaktadır (Predico ve Forti, 1997, s. 21,22). Ayrıca Romalılar daha çok pratik bilgiyi elde etmeye yönelmişlerdir ve ilgilendikleri alanlarla ilgili pek bir bilimsel çalışma ortaya koymamışlardır. Hatta onlar Yunan dönemi eserlerin çevirisini de yapmaya yönelmemişler; Aristoteles'in *Organon*'u, Plotinos'un *Eneades*'in çevirisi gecikmiş ve bunları gerçekleştirenler Hristiyanlar olmuştur (Koyre, 2000, s.16, 17). Roma'nın çöküşe giden süreci, zaten ileri seviyede olmayan entelektüel birikimin yok olmaya başlamasına ve çok az olan bilimsel uğraşların de destek bulamamasına neden olmuştur (Grant, 1986, s.2).

2.2. El Kitabı ve Ansiklopedi Geleneği ve Bilim

Helenistik dönemde (MÖ 320-330'lu yıllarda başlayan) el kitabı ve ansiklopedi geleneği, Yunan'da geliştirilen bilimin, tekniği yaygınlaştırmak, kitlelere ulaştırmak için ortaya çıkmıştır. Ne yazık ki sözü edilen çalışmalar bilime olan ilgiyi azaltmış ve hatta onu sulandırmak isteyen toplumsal güçlere yardım etmiştir. El kitabı ve ansiklopedi çalışmalarıyla, bilimi ve teknik bilgiyi halk düzeyine indirme, bunlardan tat almayı sağlama amaçlanmaktadır. Fakat birbiriyle tutarlı olmayan, çelişik bilgilerin yayılmasına neden olmuştur (Grant, 1986, s. 6). Romalılar, Yunanistan'ı fethetmelerinin sonucunda doğal olarak bu kültürle temas etmişler; teorik ve soyut bilimle ilgileri olmamalarından ve bilimin zorlu uğraşından kaçabilmek için el kitabı geleneğine yönelmişler, kendi kültürlerine uygulamışlardır. Hazırladıkları kitaplar Yunanlılardan daha alt seviyededir. Yüzeysel bilgiler artık tüm alanı kaplamıştır. Latin ansiklopedi geleneği MÖ I. yüzyılda Marcus Terrentius Varro (MÖ 116-27) ile fiilen başlamış, iki önemli temsilcisi Seneca (ölüm MS 68) ve Büyük Plinius olmuştur (MS 23/24- 79) (Grand, a.g.e., s. 7).

Plinius'un 37 kitaplık *Doğanın Tarihi* adlı eseri, makaslama-yapıştırma derlemesidir. Eserde karışıklıklar, uyumsuzluklar, yanlış anlamalar bolca mevcuttur. Plinius'un Yunan kuramsal bilimini açıklamaya çalıştığı alanlar, kitabın en zayıf bölümleridir (Grant, 1986, s. 8). Erken ortaçağda etkili olan bilimsel gelenek bundan müteşekkildir. Uyumsuz, anlaşılmaz bilgilerden oluşan tutarsız, sistemsiz ve kaotik bir birikim meydana gelmiştir. Arap ve Yunan kaynaklarından sağlanacak olan yeni bilimsel öğreti olmadan bilimde ilerleme vücut bulmayacaktır (Grant, 1986, s. 10). Bilimsel faaliyetlerin dördüncü yüzyılda başlayıp on ikinci yüzyıla kadarki süreçte (Venerable Bede gibi istisnalar olmakla beraber) neredeyse donduğu açıktır (Ural, 1994, s. 32, 33).

2.3. Platonculuk, Yeni Platonculuk ve Bilim

Ortaçağ Platonculuğunda ruh yetkin olduğundan filozofun ona yönelmesi ve incelemesi gerektiği kabul edilir. Hakikat ruhun içindedir. Bu düşünceleri St. Augustinus, St. Anselmus ve Bonaventura'nın eserlerinde görmek mümkündür. Hakikat onlara göre Tanrı'dır; ruhumuza bizden daha yakın olan da Tanrı'nın kendisidir. Bundan dolayı ruhu bilmek hakikate ulaşmayı sağlayacaktır. Ruh cismin içindeki rehberdir; onu yönetir, ona yol gösterir ama varlığında ona bağımlı değildir. Ruhun kendisini veya bir şeyi bilmesi için bedene gereksinimi yoktur. Kendisini doğrudan doğruya kavrar. Ruh kendi özünü açıkça ve tam olarak bilemese de dünyada varlığından en emin ve kesin şey kendisinin olduğunu bilir. Ruh duyulur dünyanın nesnelere inceleterek hakikati bilmez. Duyulurların hakikati, idealardadır. Doğruya böyle ulaşılabilir. Platoncu'ya göre somuta dayalı kanıtlama olmaz. Bu düşünce akımında bir anlamda nedensellik göz ardı edilmektedir (Koyre, 2000, s. 28-33). Bilim deneye dayalıdır. Ele alınan, incelenen doğal olaylardır, gözleme ve deneye konu olabilenlerdir. Teorinin ortaya konmasında ve elde edilen verilerin değerlendirilmesinde akıl devreye girer. Ortaçağ boyunca deneyime konu olan alandan uzaklaşılmasını sağlayan temel felsefi yaklaşım Platonculuk ve daha çok Yeni Platonculuk olmuştur. Akıl, deneyim dünyasından uzaklaştırılmıştır.

2.4. Hristiyanlık, Kilise ve Bilim

Hristiyanlık ve kurumsal bir yapı arz eden Kilise, Batı ortaçağının genel karakterinin belirlemede etkin rol oynamıştır. Din olarak ele alındığında, Hristiyanlığın teolojik yapısında Tevrat'a dayanan Judaizm, irrasyonalist Yeni-Platonculuk mistisizmi ve Doğu kültüründen ilksel dinsel törenler ve gizlemler inançlardan gelen etkileri görmek mümkündür (Yıldırım, 1997, s.58). Hristiyanların bu ilk dönemde İsis, Mithra, Sol Invictus inançlarından fikirler, dinsel törenler ve bazı temel inançları aldıkları iddia edilir. İrrasyonel inanışlardan gelen bu etkiler sonucunda Hristiyanlık daha kapalı bir hâle bürünmüştür. Roma İmparatorluğunda, Hristiyanlığın ilk zamanlarında büyü, doğa üstü güçlerin varlığının kabulü yaygındır. Ayrıca onlar Yunan felsefe ve

biliminin akılcı yönüne tepki gösterirler. Varlığın anlaşılmasının büyü, sezgi ve gizemle olabileceğini savunurlar (Grant, 1986, s. 2, 3)

Yunan felsefesi ve bilimi karşısında inançlarını temellendirmede zorluklar yaşayan Hristiyanlar, onu kendileri için en büyük tehlike şeklinde yorumlamaktadırlar ve Kutsal Kitap dışındakilerin gerçekliğini kabul etmemeye başladılar. Yunan astronomisini yok ederlerken yerine ilkel kozmoloji yerleştirmeye çalışmışlardır. Örneğin yeri küresel kabul edenleri dinsizlikle suçlamışlardır. Hristiyanlar Yunan bilim ve felsefesini öğretenlere karşı şiddet de uygulamaktan çekinmemişlerdir. İskenderiye’de Hypatya adlı kadın matematikçiyi öldürmüşler; İskenderiye kütüphanesini yakmışlardır. Daha sonraki yüzyılda Yunan bilim ve felsefesinin ışığı kabul edilen Akademiye kapattırılmışlardır (Tekeli, Topdemir, 1997, s. 88,89). İlk dönem Yunan felsefesine de karşı çıkmışlardır. Ancak inançlarını savunurken yaşadıkları sorunlardan yine Yunan felsefesini kullanarak kurtulabilmişlerdir. Bu bağlamda ön plana çıkan isimlerden Augustinus, felsefeyi Hristiyan inancını temellendirmek için kullanmıştır (Cevizci, 2009, s. 189). Augustinus Antik felsefenin Hristiyanlığa uyarlanmasını sağlasa da daha sonra kendisi ölümünden önce liberal sanatlara vermiş olduğu özel önemden pişmanlık duymuştur. Kuramsal bilimler ve mekanik sanatların, bir Hristiyan’a hiçbir yararının olmadığı sonucuna varmıştır (Grant, 1986, s.4,5).

Augustinus kendi dönemine kadar oluşmuş bilimi, bilgiyi reddeder (Hazard, 1973, s.55): “Doğruyu söylediğini bilsem bile, bunu ondan mı öğrendim? Hayır, içimden, düşüncelerimin içinde hakikat – ne İbranice, ne Yunanca, ne Latince, ne barbarca – bir ağzın ve dilin yardımı olmadan, hecelerinin gürültüsü olmadan: doğruyu söylüyor, derdi.” (Augustinus, 1999, s. 268). Hristiyanlıkla beraber rasyonalist bir bakışın değil irrasyonel düşünce geleneğinin teşkil ettiği görülmektedir. Credo quia absurdum (inaniyorum, çünkü saçma) ifadesi Tertullianus’un görüşlerinin özetlenmiş şekil olarak kullanılmıştır (Gilson, 2003, 98). Anselmus da “anlamak için inaniyorum” fikrini motto haline getirmiş ve sürdürmüştür (Kaye, 2023, s. 56). Akli olmayan, çelişkili, tutarsız bilgiler kabul edildiği gibi bunlara üstün bir değer de atfedilerek değerlendirilmişlerdir. Ayrıca gerçeğin kendisi değil önceden sunulanın hükümlerin, delillendirilmesi sağlanmaktadır.

Ortaçağ döneminde akıl ve düşünce engellenip bilgi alanında ilerlemenin kaydedilmediği söylenir (Bury, 1978, s. 45). Hristiyanlık ilk dönemlerinde yasaklı bir inanç sistemi şeklinde değerlendirilip hoşgörüyü ihtiyaç duyarken kendisi egemen inanç haline dönüştüğünde, kendi düşünce sistemi ve inancının dışındakilere baskı uygulamıştır. Kilise kurtuluşun yalnız Hristiyanlıkta ve kilisede olduğunu, kilisenin görüşlerine uymayanların ebedi cezaya uğrayacaklarını ve Tanrı tarafından cezalandırılacaklarını savunmuştur. Zorla da olsa insanları yanlıştan korunması gerektiğine inaniyorlardı. Tanrı’nın düşmanları erdemli kişiler olsa da onların ortadan kaldırılması

Hristiyanlar için görevdi. Hoşgörüsüzlük, şiddet düşünce ve inanç sahasında hakimdi. St. Augustinus İsa'nın Mesellerinde geçen 'onları içeriye girmeye zorla' ifadesini düstur edinerek, insanların doğru yola sevk edilmesi için baskı yapılabileceği fikrini bir kural haline getirmiştir (Bury, 1978, s. 48, 49).

Kilise hem kendi görüşlerini destekleyen görüşleri barındıran hem de din dışı yazıların okunmasını yasaklamıştır. Sözü edilen din dışı eserlerin rağbet görmesi sonucunda, yeni düşünce sentezleri meydana gelip geleneksel Hristiyan kültürünün dengesi bozulacağını korkusundan kaynaklanan bir davranıştır (Jeauneau, 1998, s.22). Örneğin on ikinci yüzyılda Papa önce fizik sonra da tıp eğitimini, okuma yazmayı bilen tek grup olan kilise mensuplarına yasaklamıştır (Ural, 1994, s. 32). Burada belki de en büyük sorunlardan birisi okuma ve yazmanın rahiplerin tekelinde olmasıdır (Yıldırım, 1997, s. 58). Bilginin ve bilimin gelişip yaygınlaşmasının önü böylece alınmaktadır. Kilisenin uygun görmediği herhangi bir fikri ve ilmi gelişme yaşama imkânı bulamayacaktır. Bilimin evrensel olması ve bilginin ortak bir çalışma ürünü olarak herkesle paylaşılması anlayışı elbette bu ortamda kendisine yer bulamayacaktır. Kilisenin bilim ve düşünce karşıtı tavırlarına çeşitli örnekler verilebilir. Mesela kimya şeytani bir sanat sayıldığı için 1317 yılında Papa tarafından mahkûm edilmiştir. Dini inancına sadık ve bağlı Roger Bacon, bilimsel araştırmalarda bulunduğu için uzun süreler hapis yatmıştır. Kilise bilime güven duymamaktadır. Hristiyanlık inancıyla uyumadığından jeoloji, zooloji ve antropoloji alanlarında özgür ve özgün çalışma alanına sahip olamamıştır. Yine dünya merkezli evren anlayışının dışındaki görüş içinde aynı iddiayı dile getirmek mümkündür (Bury, 1978, s. 56, 57).

Kilisenin baskıcı tavrı, şiddet halinde kendisini hissettirmektedir. Fakat bunu ekonomik ve siyasi yapılarda bunu görmek mümkündür. Kilisenin dinden sapmaları şiddetle takip etmesinin asıl nedenin dünyevi kazançlar elde etmekle ilişkili olduğu da iddia edilmiştir. Sapkın görüşler Kilisenin gelirlerini düşürecek ya da toplumdaki gücünü tehdit edecek olursa baskılanmakta ve bunun için şiddet uygulanmaktadır. Kutsal amaçlarla yapıldığı iddia edilen Haçlı Seferlerini gerçekleştirmek için meydana getirilen istilacı ve yağmacı ordular, yüzyıllar boyunca Müslümanlara saldırmışlardır. Hatta 4. Haçlı Seferinde Bizans İmparatorluğu da çok büyük zararlar görmüştür. Neticesinde iki kilise arasında bitmek bilmeyecek düşmanlıklar başlamıştır (Bury, 1978, s. 49). Kilise aynı zamanda hükümdarlıklar üzerinde de baskı ve egemenlik kurmayı başarmıştır. Bunu 'imanın saflığını koruyabilmek' düşüncesini ideolojik söylem haline dönüştürmek suretiyle yapmıştır. Geliştirilen bu söylemle kilise, Avrupa'da hükümdarlara tahtalarını koruyabilmelerinin temel yolunun ülkesinden sapıklığı silmek olduğunu kabul ettirmiştir. Eğer kilisenin bu düşüncesinin gereğini yapmazlarsa tahtan indirilecekler, toprakları ellerinden alınacak, ülkeleri de başka yöneticilere verilecektir (Bury, 1978, s.50).

Baskıyla egemen olma durumunu iyiden iyiye sağlayabilmek ve sapkın görüşleri savunanları bulmak için Engizisyon sistemi 1232 yılında Papa 9. Gregorius tarafından kurulmuş ve 4. Innocentius'un bir fermanı ile de süreklilik arz eden düzenli bir örgüt haline getirilmiştir. Engizisyon her devlette her şehirde artık mevcuttur. Engizöter denen keşişlerin yetkileri sınırsızdır; teftiş ve denetime bağlıdır, kimseye karşı sorumlu değildirler. Dine karşı işlenen suçlar zalimce cezalandırılmışlardır (Bury, 1978, s. 50, 51). Engizisyonun yargılamalarında tek bir suçlunun cezasız kalmasındansa yüz suçsuzun acı çekmesi düsturu temel ilke olarak kabul edilmiştir (Bury, 1978, s.54). Böylesi bir sosyal, siyasi ve ekonomik yapı içinde insani bir yaşamın, düşüncenin ve bilimin gelişip serpilmesi oldukça zordur.

3. Batı Ortaçağ Düşüncesinde Zihinsel Dönüşümün Başlaması

3.1. Ticaretin Gelişmesinin ve Yönetimde Merkezileşmenin Etkisi

Batı ortaçağında bilimin ve felsefenin baskı altına alınması, düşünsel çalışmaların gelişmesini engellemiştir. Farklı görüşler ileri sürenler kısıtlanmış, özgün teorilerin ortaya çıkmasının önü kesilmiştir. Özgürlüğün ve hoşgörünün olmadığı bir iklimde insani yaşamın, felsefenin ve bilimin gelişme imkânı görülmemektedir. Siyasi, ekonomik, toplumsal gücün sadece kilisenin elinde toplanması, bilimsel özgürlüğün önündeki en büyük engel olarak belirir. Kilisenin gücün mutlaklaşmasına karşı konmasını ve böylece sınırsız etki alanını kıran merkezi yönetimlerin güçlenmesidir. On birinci yüzyılda Batı Avrupa siyasi, ekonomik, dinsel ve kültür alanlarında kendisine özgü uygarlık geliştirme çabasına girmiştir. On birinci yüzyılın sonunda kralın gücünün yerel bölgelere genişlemeye başladığı, merkezi yönetimin yeniden örgütlendiği görülmektedir. Bu dönem yaklaşık olarak 900 ve 1500 yılları arasında kapsar. Sürecin sonucunda Avrupa devletlerinin büyük kısmında merkezileşmiş ulusal devletler görülecektir. Zaten on birinci yüzyılda sürecin başladığı anlaşılmaktadır.

Güçlü merkezileşmiş devletle birlikte orta sınıfta da çarpıcı bir gelişim yaşanmıştır. Ortaçağda insanların büyük çoğunluğu toprağa bağlı köylülerden oluşmaktadır. Onuncu ve on birinci yüzyılda başta İtalya olmak üzere kasabalar hızla büyümektedirler. İtalyan tacirler, Bizans ve İslam kent merkezlerindeki insanlarla iş yapmaya başlamışlar ve kendi ülkelerinde modern bankacılık düzeni geliştirmişlerdir (Artz, 1996, s. 183). Roma'da biten kasaba yaşamı ve neredeyse yok olan orta sınıfın yeniden canlanması, bu sınıfın zenginleşmesi ve güce kavuşması erken ortaçağdan geç ortaçağa ve modern zamanlara geçişi belirler. Bu yaşam merkezlerinde yeni düşünceler ve geleneklerin serpilmiştir. Burada insanlar özyönetimin ilk öğelerini öğrenmiş ve ticari yaşamda dünyevi ve daha az aşkınsal bir yaşam görüşü geliştirmeye başlamışlardır. Hükümdarlar ve gelişen bu yeni yönetim sınıfı, feodal

soyluların gücünü kırmak için birlikte davranmaktadır. Amaçları iç barışı sağlamak, güvenli yolları geliştirmek, tek biçimli bir yargıyı kurmak ve istikrarlı para düzenini sürdürmektir (Artz, 1996, s. 184). Bu dönemde kilise de gücünü artırmış; bu ikili yapının mücadele etmesi kaçınılmaz olmuştur. Fakat kentsel, ulusal ve laik bir kültür de aynı zamanda gelişmiştir. Yeni gelişen bu yapı, eskinin zamanla yerini alacaktır. Ancak eski olan hiçbir zaman varlığını ve gücünü tam olarak yitirmeyecektir (Artz, 1996, s.185).

3.2. İslam Medeniyeti ve Çeviri Hareketlerinin Etkisi

Batı Ortaçağında dönüşümü sağlayan unsurlardan birisi de İslam medeniyetidir. İspanya ve İtalya üzerinden; Haçlı Seferleri yoluyla ve ticaretin sağladığı karşılıklı ilişki sayesinde İslam kültür ve medeniyetiyle bağlantı kurulmuştur. O dönem İslam dünyası gelişmiş bilim ve felsefe yapısına sahiptir. Batı Ortaçağının aksine aydınlık bir dönem yaşayan İslam dünyasına kısaca değinilerek Batı Avrupa'da bilim ve felsefenin gelişmesine ve ilerlemesine katkısına dikkat çekilecektir.

İslamiyet'in kabulüyle farklı ülkeler fethedilirken aynı zamanda entelektüel alanda da bilgiler (bilim ve felsefe) öğrenilmeye, özümsemeye başlanmıştır. Yunanların bilimsel ve felsefi çalışmaları çevrilmiştir (Koyre, 2000, s. 18). İslam dünyasının entelektüel yapısının aslında çeviri hareketleriyle gelecek bilgilerin yorumlanabilmesi için yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Albert Lange İslam dünyasında Yunan felsefesi henüz bilinmezken sayısız teolojik mezhep ve okulun oluştuğunu ve bunlardan bazılarının Tanrı kavramını oldukça soyut bir biçimde tasarladıklarını hatta sözü edilen çerçevede hiçbir felsefi yaklaşımın onları geçemeyeceğini ifade eder (Lange, 1998, s. 161).

İslamiyet'in sağladığı hoşgörü ve bilme isteği, kültürel alanda gelişmeleri sağlamıştır. İlişki kurdukları kültürlerin zenginliklerini görmüş, değerlendirebilmiş ve elde ettikleri bilgileri geliştirmişlerdir. Arapçada vücut bulan kültür İspanya ve Fas'tan Hindistan'a kadar geniş bir sahadan beslenmektedir. Bu kültürü geliştirenler sadece Müslümanlar değil aynı zamanda Yahudiler ve Hristiyanlardır. Farklı milletlerden, dinlerden, kültürlerden kişiler Arap dili ve İslam kültürünün gelişmesine katkı sağlamışlardır (Sarton, 1994, s. 71). Yine sözü edilen dönemde çok tanrılı inanca sahip olduğu için kültürel yapılardan uzak durma, onlarla mücadele etme, ortadan kaldırmaya yönelik genel bir tutumun olmadığını, İslam felsefesinin oluşumuna etki eden kaynaklarına bakıldığında anlaşılmaktadır.

Ortaçağ İslam biliminde, Yunandan aldıkları dünyada bir düzen olduğu ve şeylerin düzenli bir ilerleyiş içinde bulunduğu anlayışı kabul görmüştür. Batıdaki çağdaşlarının akıl dışı kabullerinin aksine, İslami dünyada bu rasyonel bakış açısı belirleyici olmuştur (Lange, 1998, s. 163). İslam medeniyetinde tıp, felsefe, kimya, aritmetik, cebir, geometri, trigonometri ve astronomi olmak üzere bütün bilim dallarında çalışmalar

yapılmıştır. Bunların arasında müzik de dahildir (Sayılı, 1985, s.1). Kimya ve cebir doğrudan Batı dünyasına, İslam medeniyetinden geçmiştir (Sayılı, 1985, s. 4). Bunun yanı sıra çeviriler yoluyla Latin Batının dünyasında bilim ve felsefenin gelişmesi sağlanmıştır. İslam dünyasındaki düşünürler, onların ustaları, eğiticileri olmuşlardır. Batı Aristoteles'in *Metafizik*'i, Ptolomes'in *Almagest*'i gibi pek çok güçlü kitabı, Farabi, İbn Sina, İbn Rüş'un yardımı olmaksızın anlayabilecek durumda değildi. İslam medeniyeti, Yunan uygarlığının mirasçısı ve sürdürücüsü olmuştur (Koyre, 2000, s. 16, 18). On ikinci asırda çeviri yoluyla edindiği bilgiler aracılığıyla Batı Avrupa, İslam dünyasından bağımsız, sağlam temeller üzerinde ilerleyen bir sürece girmiştir (Sayılı, 1985, s. 2).

On birinci yüzyılda çeviriler yapılmaya başlanmıştır. Çevirileriyle ön plana çıkan Tunuslu Constantinus Africanus' tan (1020-1087) (Schimmel, 2012, s.23) ve çeviri hareketinin yolunu açan II. Sylvester adı ile papa olan Aurillaçlı Gerbert'i (yaklaşık 946- 1003) anmak gerekir (Grant, 1986, s.15) On birinci yüzyılda çeviriler olmakla beraber Batının bilimsel düşüncesini ilerletecek ve izleyeceği yönü belirleyecek olan çeviri etkinliği 1125 ile 1200 yılları arasında gerçekleştirilmiş; Yunanca ve Arapça bilimsel literatürün önemli kısmı Latinceye kazandırılmıştır (Grant, 1986, s.18). On ikinci ve on üçüncü yüzyılda yapılan çeviri çalışmalarının sonucunda on yedinci yüzyıldaki bilimsel devrimin yapıldığı söylenebilir. Çeviriler üzerinden çalışmalar yapılmış, sorunlar üzerinde durulmuştur. On beşinci yüzyılda skolastik, Aristotelesçi düşünce karşı-Aristotelesçi eleştirinin zenginliğiyle en yetkin haline gelmiştir. Daha sonra bilimsel düşüncenin de gelişmesiyle ciddi eleştirilere uğrayacaktır. Batı Avrupa çeviriler olmasaydı Kopernik, Galileo, Kepler, Descartes ve Newton'dan söz etmek mümkün olmayacaktı. Sözü geçen bilim insanları üzerinde düşünmek ve reddetmek için çok az şey bulabileceklerdi. On yedinci yüzyılda çözülen önemli sorunlar ve bilimsel problemler, Batı Avrupa entelektüel ortamına çevirilerle girmiştir (Grant, 1986, s. 21,22).

3.3. Üniversitelerin Ortaya Çıkışı ve Aristotelesçiliğin Etkisi

Ortaçağda eğitim manastır ve katedral okullarında gerçekleştirilir ve ruhban sınıfı yetiştirilirdi. Kentler gelişirken buradaki uygulamalı hukuk ve noterlik alanında bazı özel okullar ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde kırsal alanlardaki birçok büyük manastır okulları kapanmıştır. Eğitim kent merkezlerinde gerçekleşmesiyle başlamış böylece bir eğitim devrimi meydana gelmiştir. Başlangıçta öğrencilerle hocalar arasındaki basit anlaşmalar şeklinde ortaya çıkan hatta önceleri öğrencilerin ödedikleri ücretlerle finanse edilen okullar, Avrupa'nın kentlerinde hızla gelişir ve loncaların hukuki niteliklerini edinir. Bu kurumlarda eğitim faaliyetine katılan herkesi kapsadıkları için "*universitas*" şeklinde adlandırılmışlardır. Kendiliğinden ortaya çıkan üniversitelerin yanı sıra daha sonra papa ya da imparatorlar tarafından ve

öğrencilerle hocaların üniversitelerinden ayrılıp kurulan üniversiteler de mevcuttur. Hocaların eğitim verebilmeleri için öğretim lisansı (licentia docendi) sahibi olmaları gerekir. Belgelerin geçerliliği önceleri piskoposluk bölgesiyle sınırlıyken daha sonra her yere yayılır (Colli, 2021, s. 128). Üniversite birlikleri kuruluşlarından itibaren yapı ve örgütlerini düzenleyen tüzükleri temel alırlar ve papalık ya da imparatorluk otoritesi tarafından onaylanan, Hristiyan dünyasının genelinde kabul edilen, hukuki statüye sahip yüksekokullardır (Colli, 2021, s. 129). Skolastik, üniversitedeki eğitime bağlı kalan düşünce sistemidir, ortaçağa hakim olmuştur ve bu dönem Aristotelesçi bir karaktere sahiptir (Bolay, 1997, s. 412). Aristoteles Skolastik dönemde otorite olarak kabul edilmiştir. Bilimsel nitelik taşıyan tüm sorunlar hakkında onun fikirlerine başvurulurdu. Gözlemlere bağlı olgusal sorunlarda bile onun dediklerinin dışına çıkılmamaktadır (Yıldırım, 1997, s. 55). Ortaçağ Aristotelesçiliğiyle Aristoteles'in görüşlerinin aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ortaçağın kendisine has kültürel ve entelektüel havası içinde yorumlanan bir Aristoteles buluruz. Aristoteles'in eserleri İspanya yolu ile Arapçadan daha sonraysa Yunancadan yapılan çevirilerle on üçüncü yüzyılda Latinceye kazandırılmıştır. Bununla beraber kilise, kendi doktrinsel yapısıyla çeliştiğini düşündüğünden Aristoteles düşüncesini yasaklamıştır (Koyre, 2000, s.34, 35).

Aristoteles'in Batı Avrupa düşüncesinde özellikle kilise çevresinde kabulü oldukça zor olmuştur. Görüşler arasında sert mücadeleler vuku bulmuştur. Örneğin Aristotelesçiliği ilk kınama kararı 1210 yılında Paris Sinodunda ¹ yayınlanır. Aristoteles'in doğa üzerine eserlerinin ve yorumlarının okunması yasaklanır. 1215 yılında Paris Üniversitesinin ilk tüzüklerini hazırlayan Papalık elçisi Courçonlu Rebert, Sanat Fakültelerinde verilen eğitimi düzenlerken Aristoteles'in mantık hariç bütün eserlerini yasaklamıştır. IX. Gregorius 1231 yılında yayınladığı *Parens Scientiarum* (*Bilimlerin Anası*) adlı fermandan yasak kitaplar hakkında bilgi edinmeye tolerans gösterilebileceğini bunların önceki fermanları ortadan kaldırmadığını savunmuştur. Böylece o, zamanında süren tartışmaları dindirmek, huzuru sağlamak için teologların filozof gibi davranmalarını engellemeye çalışmıştır. Zaten o eğitim kurumunun düzenlemesini yaparken teologları fizik ve metafizik öğretiminden uzak tutmaya çabalamıştır (Caldera, 2021, s.139,140). Bunun yanı sıra 1260 yılından itibaren, Fransiskanlar başta olmak üzere, teologlar Hristiyan inancı açısından çok tehlikeli hataların yayılmasında kullanılacağına inandıkları bu felsefeye karşı dururlar. 1270 yılında Parisli piskopos Etienne Tempier'in 13 tezi (dünyanın sonsuzluğu, ilk insan diye bir şey yoktur, aklın tekilliği, belirlenimcilik gibi) sapkınlıkla suçlamıştır. 7 Mart 1277'de piskopos Tempier Yunan Arap peripatetizmini temel 219 tezi daha

¹ Katolik Hristiyan literatüründe dinî meseleleri tartışıp çözmek üzere bir araya gelen yüksek düzeydeki din adamları kuruluna verilen ad. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sinod>, 20.012.2023.

kınar ve öğretmenlerin aforoz edileceğini ilan eder. Bu karar 14. yüzyılın tamamında uygulanmıştır (Caldera, 2021, s. 141).

Üniversitelerin yayılması, sözü edilen yasağın etkisiz hâle gelmesinde önemli rol üstlenmişlerdir. Aristoteles'e yönelenler aslında bilimsel bilgiyi elde etmek isteyen, buna arzu duyan kişilerdir. Aristoteles'in teorilerinin bilim yönü ön plana çıkar; bilimsel bilgi değerine sahiptir. Dönemin ruhuysa dinsel değerlere dayanmaktadır. İkisi arasında oluşan çelişkili tutumu aşabilmek için dini inancın dogmaları ile Aristoteles felsefesi yorumlanmıştır. St. Thomas'ın Hristiyanlaştırdığı Aristoteles, Batıdaki öğretinin temeli olmuştur. Ortaçağda bir Aristotelesçi Tanrının varlığından hareket edip dünyayı, nesnelere, değişimi açıklarken değişimin dışında bir Tanrı anlayışını savunmuştur. Bununla birlikte o, bilimsel bilgi isteğiyle ruhu değil fiziği araştırır. Dolayısıyla ortaçağ Platoncusu gibi kendine değil, şeylere-nesnelere yönelmiştir ve şeylerin-nesnelere varlığından emindir. Aristotelesçi insan, dünyanın sıra düzeni içinde yere sahiptir; daha önceki gibi dünyadan sonsuzca üstün yabancı bir ruh şeklinde değerlendirilmez (Koyre, 2000, s. 34-38). Skolastik felsefe içinde kilise elbette Aristoteles felsefesini kendi ideolojisi için dönüştürebilmeyi başarmıştır. Bir otorite haline getirerek gözlem fikrine önemli bir yer veren Aristoteles düşüncesi, olgulardan uzaklaştırılmıştır. Skolastik düşüncede her şey mantık kalıplarına dökülmekte, soyut ve genel kavramlarla yaşantıyla ilginin kesildiğini görürüz ki zaten bu bahsedilen düşünce geleneğinin başlıca zaafıdır (Yıldırım, 1997, s. 72). Aristotelesçiliğin skolastik felsefeyle bağlantısı olsa da bu düşünce sisteminin Batı felsefesinde bir dönüşümün yolunu da açtığı gözlenmektedir.

4. Ortaçağda Bilimsel Tavrı Benimseyen Düşünürlerden Bazıları

Günümüzdeki bilim adamının tavrını olduğu gibi benimseyen ya da bunu tam anlamıyla uygulayan düşünürlerden ortaçağda söz etmek mümkün olmasa da bu yolda düşünsel ve bilimsel olarak olumlu adımlar atılmasını sağlayan, benzer tavırları kısmen sergileyenlerden bahsedilebilir. Örneğin Robert Grosseteste (1168- 1253) astronomi, ışık, ses ve optik konularıyla ilgilenmiş; İbn Heysem'den aldığı etkilerle bunları değerlendirmiştir. Böylece ışığın kırılmasını, yansımalarını ve gökkuşağının oluşumunu bir fizik olayı şeklinde açıklayabilmiştir. Grosseteste'nin düşün ve bilim dünyasındaki etkisi, bilimsel çalışmaları dolayısıyla değil bilim felsefesi içinde değerlendirilebilecek görüşleriyle olmuştur. Bilimin deneyle başladığını, gözlenen olayların hipotezler yoluyla temellendirilmesi ve gözlemlerle tekrar sınanması gerektiğini savunmuştur. Grosseteste, Karl Popper'ın görüşlerinden amaç ve nitelik olarak farklılık arz etse de yanlışlama yöntemi ile onun görüşlerinin ilk örneğini verdiği kabul edilmektedir. Yanlışlamayı bilimsel bir yöntem olarak benimsemiştir (Ural, 1994, s. 34). Ayrıca o induktif- dedüktif bir model tasarlamış bu bağlamda benzer fikirleri savunacak Roger Bacon, Dun Scotus ve Ockhamlı William'a etki etmiştir. Sözü edilen modelle,

Aristoteles düşüncesinin dışına çıkmak mümkün olabilmıştır. İndüksiyonun bilimsel araştırmada hareket noktası alınması, deney ve gözlem yapılmasının kabulünü sağlar. Ayrıca o doğa felsefesinin deney ve matematik üzerine kurulması gerektiğini savunur (Ural, 1994, s. 35).

Roger Bacon (1214- 1292) da deney yapmamış, matematikte kayda değer bir çalışması yoktur. Fakat o deney yapmadan ve matematiği kullanmadan doğa hakkında felsefe yapmanın sadece boş sözleri dile getirmek olduğunu söylemiştir. Mantık, matematik, astronomi, mekanik, optik, tıp ve filoloji üzerinde çalışmalar yapmıştır. Görüşlerinin öneminin kaynağı, bilimsel tavrın kabulü, yaygınlaşması gereği üzerinde durması ve bu yönde teoriler ileri sürmesindedir. Kalıplaşmış, otoriterleşmiş fikirlere karşı çıkmış, matematiğin değerine, deney ile gözleme dikkat çekmiştir. Ona göre iyi bir eğitim matematiğe dayanmalıdır. Matematik öğrenciyi bilgi edinmeye hazırlar. Bilim deneye dayanmalıdır, der. Kesin bilgiye deneye ulaşabiliriz. Deney olmayan her şey, tahminden meydana gelir. Bununlar birlikte o, ansiklopedisttir; bilgilerin birliğini ve yararlı olması gerektiğini savunmuştur. Doğa kanunu fikrinin tarihi daha öncelere dayansa da Bacon, yeniden ortaya çıkmıştır. Yukarıda dile getirilen bilimsel tavrının yanında farklı görüşleri temsil eden otoriteler arasında denge kurulması, dini dogmalar ve felsefe arasında bir karışım oluşturulmasını savunmuştur (Ural, 1994, s. 36-37).

Albertus Magnus da deney ve gözleme önem veren düşünürlerdendir. O ve Thomas Aquinas fırlatılan cisimlerin hareketi konusunu ele almışlardır. Thomas Aquinas'ın ilgilendiği konular arasında fizik ve astronomi de bulunmaktadır. Dun Scotus (1265- 1308)'ın görüşleri felsefe, bilim ve teolojin birbirinden ayrılmasına katkıda bulunmuştur (Ural, 1994, s. 39).

Ockhamlı William tümeller konusunda nominalist bir tavrı benimsemiştir. O, tümellerin bir gerçekliği olduğunu kabul etmez; gerçekten var olanların tekellerin olduğunu düşünür. Tümeller düşünce ve iletişim için gereklidirler (Cevizci, 1997, s. 681). Bireyin gerçek olduğu yerde deney, her türlü bilginin kaynağı haline gelir. Deneye konu olmayan önermeleri de bu nedenle ispatlamak mümkün olmayacaktır. Tanrı ve metafizik bilgilerimiz inanç önermelerinden meydana gelir. Kutsal kitabın otoritesi, Kilisenin geleneğiyle inanılabilir ve kabul edilebilir (Gökberk, 1996, s. 176). Ockhamlı William'ın bilimsel ve düşünsel bağlamda bir katkısı da ünlü "Ockhamlı'nın usturası" olarak bilinen yöntemdir. Azla yapılanı çokla yapmamak gereğini, fikir dünyasının dikkatine sunar. Böylelikle ele alınan bir konunun, birden çok ileri sürülen görüşlerden en basit olana dayanması, en az ilkeyle en fazla olguyu açıklama gerekliliğini prensip olarak ileri sürmüştür (Russel, 1969, s. 266).

5. SONUÇ

Ortaçağın karanlık olduğuna dair niteleme özellikle Aydınlanma döneminde etkin olmuştur (Erol, 2005, s. 33). Aydınlanma döneminden ortaçağa bakıldığında elbette ilgilenilen dönem hakkında olumlu sözler ileri sürmek oldukça güçtür. Çünkü Aydınlanma döneminin temel aldığı yaklaşım akıl, bilgi, bilim, eleştirel yaklaşım, birey, ilerlemecilik, eğitim çerçevesinde ortaya çıkar ki ortaçağ mantalitesinden tümüyle farklıdır. Aydınlanma, ortaçağ sürecine karşı Rönesans ile başlayan mücadelenin en ileri durumu olarak değerlendirilebilir. Aydınlanma döneminde artık bakışlar öte dünyadan bu dünyaya ve insana yönelmiştir. İnsan aciz, eksik, hiçbir bilgiye kendisi ulaşamayan varlık olmadığı iddiası gündeme getirilmiştir. Bilginin belli bir kesime has gizemle elde edilebilir kabulüne karşı çıkmıştır. Akıl ve tecrübi olarak her insan bilgiye ulaşabilir; bilgisini de diğer kişilerle paylaşabilir. Ortaçağda topluluk önemliken Aydınlanma ile birlikte bireyin önemi ve değeri ön plana çıkmıştır. Etkin bir birey olarak insan, artık aklını kullanmaya cesaret etmeye özendirilmektedir. Ortaçağ döneminde istenmeyen eleştirel yaklaşım, bireyin rehberi durumuna gelmiştir. Aydınlanma döneminde insanlığın ilerlemesine duyulan iyimser düşünce mevcuttur. Ortaçağda ise tam tersine kötümser bakış açısı ve insanlığın ilerlemesine dair olumsuz görüşler benimsenmektedir. Ortaçağda eğitim belli bir grubun elindeyken, Aydınlanma dönemiyle birlikte artık eğitim tüm halka yayılmaya başlanmıştır. Bu ilkeler çerçevesinde ortaçağın aydınlık olduğu görüşü elbette ileri sürülemez. Ancak burada ortaya çıkan sorun, aydınlık kavramına kişilerin farklı anlamlar yüklemesidir. Buna bağlı olarak döneme dair yargının niteliği de değişir. Augustinus'un doğal ışıkla aydınlık görüşünde olduğu gibi Tanrısal ışıkla hakikate ulaşmanın temel alındığı bir paradigmatik yapıda, Aydınlanma dönemi olarak adlandırılan sürece karanlık demek bile mümkün olabilir. O zaman bizim karanlık ya da aydınlık olarak değerlendirmede bulunabilmemiz belirsizliği barındırabilecek olsa da ortaçağda Batı ve İslam dünyasının yapısına bakıldığında karanlık ve aydınlık değerlendirmesinin ölçütleri netleşebilecektir.

Ortaçağ Batı Avrupası'nda olumsuzluklar yaşanırken İslam medeniyetinde akıl ve hoşgörü yeşermektedir. İnsan önemsenmekte, özgür bir ortam sağlanmakta, bilginin kendisi araştırılmakta ve bunun için her medeniyete, kültüre başvurulabilmektedir. İnsanlığın ortak mirası olan felsefe, bilim ve sanata katkılar sunulmaktadır. Geçmişle çeviriler yoluyla bağlar kurulurken üzerine yeni bilgiler eklenmektedir. Farklı kültürler, inançlar birbirleriyle iletişime geçebilmekte, birlikte çalışabilmektedir. Eleştirel düşünceye, akla ve bilime değer verilmektedir. Ortaçağ Batı Avrupası'nda tam tersi bir durum söz konusudur. Zaten İslam medeniyeti de bu değerlerden uzaklaştığı andan itibaren sorunlar yaşamaya başlamıştır. Aynı zamanda ortaçağ Avrupa'sında insanın hiçbir değere sahip olmadığı düşünülmekte, her türlü baskı, korku ve işkence ile tahakküm altına

alınmaktadır. İnsan göz ardı edilmekte, kısıtlamalara tabii tutulmakta, aynı zamanda ekonomik bir meta olarak kullanılmaktadır. Siyasi, dini ve ekonomik açıdan da kişi yok sayılmaktadır. Baskının mutlak hakimiyeti görülmektedir. İnançlar ideolojik söylem haline getirilerek insanların idaresi sağlanmaya çalışılmaktadır. Gerçeğin kendisi değil de gücü elinde bulunduranların işine yarayanlar hakikat olarak kabul ettirilmektedir. Böylece haklılık değil güce sahip olanların dilediğini hayata geçirdiği yaşam oluşmaktadır. Her alanda zorbalığın egemenliği, özgürlüğün neredeyse ortadan kaldırıldığı bir yönetim söz konusu olmaktadır. Dönemin karanlık olarak değerlendirilmesinin bir sebebi de budur.

Ortaçağın karanlık olarak değerlendirilmemesini savunanlar, bunu çeşitli nedenlerle ileri sürmektedirler. Ortaçağ anlayışları ile moderniteye tepki duyanların konumlarını siyasi ve felsefi olarak belirledikleri görülmektedir. Bazılarına göre ortaçağ, bize modernitenin boğucu kapsayıcılığından uzak yitip bir cenneti göstermektedir. Moderniteyi aştıklarını iddia eden post-modernler içinse ortaçağ modernlik mitinin çözülmesini sağlayacak bir karşı anlatı nesnesidir (İrem, 2005, s. 137). Ortaçağın aydınlık olduğuna dair böylesi bir yaklaşım bize ne bir cenneti ne de modernlik mitinin çözülmesini sağlayacak kavramsal dizge sağlayacaktır. Siyasi ve ekonomik söylemin ideolojik baskı olarak insanların hayatları, düşünceleri ve inançları üzerinde kuran dönemin moderniteye alternatif olması, onu çözülmeye uğratması imkânı pek olası değildir. Yoğun bir baskıdan kurtulmak için daha yoğun, acımasız akıl dışı baskının yaşadığı ortamda bunun bulunamayacağı açıktır. Geçmişe dönük bakış bugünden kaynaklandıkça gerçeklikten uzaklaşmaktadır. Ortaçağın aydınlık olduğuna dair mitin en önemli nedeni, Batının durmak bilmez gelişim ve ilerleme sürecine sahip olduğunu bütün dünyaya kabul ettirme isteği vardır. Batı toplumlarının gerilemesinden, akıl dışı ve şiddetin terörize ettiği uzun dönemlerden geçmesinden aslında söz edilemeyeceği düşüncesi kabul ettirilmek istenir. Böylesi bir dönemin var olması reddedilemeyeceği için de sözü edilen sürecin onun gelişimin bir aşaması olduğu için değerli olduğu anlayışı benimsetilmeye çalışılır. Batı merkezli tarih anlayışında bu iddia savunulur. Baş edilemeyecek olan gerçeği dönüştürmek, kendisinin elinde istediği gibi eğip bükmek ve onu kendi kurgusunda var etmek, başkalarına hatta kendisine karşı olanlara benimsetmek Batı düşüncesinin başarısı olarak değerlendirilebilir. Kilisenin kendisine karşı değerlendirdiği Aristoteles'i kendi içinde dönüştürmesi örneğinde olduğu gibi. Batı medeniyetine dahil olmayan toplumların kendileri gibi olmalarının asla mümkün olmayacağı benimsetilmeye çalışılmaktadır: Sözü edilen süreci yaşayan Batıdır; onların yaşadığının dışında bunu yaşamak mümkün değildir (İrem, 2005, s. 151). Her toplum kendi sürecini kendisine göre değerlendirmesi gerektiği gibi Batıyı da ne öcü gibi görmeli ne de kutsamalıdır. Evrensel ölçütler her toplum için kullanılmalıdır. Ortaçağın aydınlık olup olmadığına dair tartışmalar da aslında

kişinin hangi görüşü benimsediğine dair olduğuna bağlıdır (Eco, 1997, s. 130). Bilimsel bir zihniyetle, nesnel olarak ele alınan konuları incelemek ve karar vermek bu bağlamda önem kazanmaktadır.

Batı ortaçağının hiçbir olumlu katkısının düşünce, inanç dünyasına olmadığını ileri sürmek de gerçekçi olmayacaktır. Bu dönemde sanat alanında göz alıcı eserlerin meydana getirildiği görülmektedir. Düşün alanında üniversitelerin ortaya çıkması, evrensel bilgiye yönelmesi, Skolastik dönemde hâlâ kullandığımız birçok kavramın oluşturulması; Batının eskiçağla ilişkisinin kurulması, eski eserlerin korunması; kendisinden sonraki bilimsel ve felsefi gelişmelerinin imkanını sağlayacak düşünsel sürekliliğinin inşasından söz edilebilir.² Ortaçağ Batı felsefesinde Müslüman ve Yahudi düşünürlerden de faydalanılmıştır; çeviri hareketleri bize bunu göstermektedir.

Ortaçağa bakılınca da görülmektedir ki insanın özgürleşme, gerçeğe ulaşma arzusu ve çabası dizginlenmeye çalışılsa da uzunca süre engellense de sonunda hedeflenen elde edilmektedir. Dolayısıyla insanın özgürleşmesi ve gerçeğe ulaşması çabası her toplumda gerçekleşebilecektir. Fakat ortaçağ insanın ve gerçeğin kısıtlandığı bir dönem olması, ilerlemenin durması ve gerilemesi bakımından ve insanların her türlü baskı altında var oluşunun zorbalığa uğraması, barbarlığın hakimiyeti, dönemin karanlık olarak yorumlanmasına neden olmuştur. Ancak bin yıllık süreçte hiçbir olumlu gelişmenin olmadığını iddia etmek de gerçekle örtüşmeyecektir. Batının geri kalmışlıktan kurtularak ilerleyebilmesi de zorluklarla uğraşan toplumlara, olumsuzlukların aşabileceklerini göstermektedir. Her toplumun kendisine has gelişim çizgisinde var oluşunu olgunlaştırabileceği evrensel bir gerçeklik olarak belirlemektedir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

² Ortaçağın dolaylı da olsa bilime önemli bir katkısı hareket problemi üzerine ortaya koyduğu düşünceler vasıtasıyla olmuştur. Skolastik dönemin önemli bir problemidir. Hareketin yasaları üzerine on ikinci yüzyıldan itibaren görüşleri ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu çalışmalar Aristoteles fiziğini temelinden değiştirecek, Galileo ve Newton'a kadar uzanacak fikri gelişim süreci ortaya çıkacaktır. Roger Bacon ve Albertus Magnus'un konuyla ilişkili görüşleri Aristoteles'in bu konudaki görüşlerinden farklılık arz eder. On dördüncü yüzyılda O. William, J. Buridan ve T. Bradwardine sözü edilen konu üzerine eğilmişlerdir. Cismin içinde barındırdığı hareket miktarı ya da cismi hareket ettiren içindeki etken 'impetus' ve 'vis impressa' kavramıyla ifade edilmiştir. Daha sonra farklı şekilde Descartes ve Galileo'da ortaya çıkacaktır. Galileo deneysel yolla konuya dair görüşlerini geliştirmiştir. Newton'da ortaya çıkacak 'atalet' (inertia) ve 'moment' kavramlarının temelini oluşturmuştur (Ural, 1994, s.39-41).

Yazarların herhangi bir çikalı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Artz, F. (1996). *Ortaçağların tını*. İdea Yayınevi.
- Augustinus. (1999). *İtiraflar* (D. Pamir, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Bolay, S. H. (1997). *Felsefi doktrinler ve terimler sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Bury, J. (1978). *Düşünce özgürlüğünün tarihi* (D. Bartu, Çev.). Erdini Yayınevi.
- Caldera, F. (2021). *Bilginin özerkliği yolunda* (L.T. Bascmacı, Çev.): Felsefe Tarihi Cilt-3, (U.Eco, R. Fedriga, Ed.). 139-149.
- Cevzici, A. (2009). *Felsefe tarihi*. Say Yayınları.
- Cevzici, A. (1997). *Felsefe sözlüğü*. Ekin Yayınları.
- Colli, A. (2021). *Üniversiteler: bir ortaçağ icadı* (L.T. Bascmacı, Çev.): Felsefe Tarihi Cilt-3, (U.Eco, R. Fedriga, Ed.). 128-138.
- Eco, U. (1997). *Ortaçağı düşlemek* (Ş. Karadeniz, Çev.). Can Yayınları.
- Erol, B. (2005). *Ortaçağ avrupası ve üniversiteler*. Doğu Batı Yayınları, 8 (33), 81-95.
- Grant, E. (1986). *Ortaçağda fizik bilimleri* (A. Göker, Çev.). V Yayınları.
- Gilson, E. (2007). *Ortaçağda felsefe*. Çev: Ayşe Meral. Kabalıcı Yayınları.
- Gökberk, M. (1996). *Felsefe tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Jeauneau, E. (1998). *Ortaçağ felsefesi* (B. Çotuksöken, Çev.). İletişim Yayınları.
- Hazard, P. (1973). *Batı düşüncesindeki büyük değişme* (E. Güngör, Çev.). Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.
- İrem, N. (2005). *Karanlık/ aydınlık anlatısı olarak ortaçağ ve eski-yeni tarih yazımı*. Doğu Batı Yayınları, 8 (33), 135- 155.
- Kaye, S. M. (2023). *Ortaçağ felsefesi* (E. Kurtoğlu, Çev.). Babil Kitap.

- Koyre, A. (2000). *Bilim tarihi yazıları-1* (K. Dinçer, Çev.). Tübitak Yayınları.
- Mayor, P. ve Forti, A. (1997). *Bilim ve iktidar* (M. Küçük). Tübitak Yayınları.
- Lange F. A. (1998). *Materyalizmin tarihi ve günümüzdeki anlamının eleştirisi, cilt-1* (A. Arslan, Çev.). Sosyal Yayınları.
- Russel, B. (1969). *Batu felsefe tarihi, cilt-2* (M. Sencer, Çev.). Kıtış Yayınları.
- Sayılı, A. (1985). *Ortaçağ bilim ve tefekküründe türklerin yeri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sarton, G. (1994). *Bilim tarihi* (R. Demir, Çev.). Felsefe Dünyası, 11, 69-80.
- Schimmel, A. (2012). *Doğu-batu yakınlaşmaları* (H. Ağııçenoğlu, Çev.). Avesta Yayınları.
- Tekeli, s., Topdemir, H.G., Kâhya, E., Dosay, M., Demir, R., Unat, Y. (1997). *Bilim tarihi*. Doruk Yayınları.
- Ural, Ő. (1994). *Bilim tarihi*. Ađaç Yayıncılık.
- Yıldırım, C. (1991). *Bilim felsefesi*. Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, C. (1997). *Bilim tarihi*. Remzi Kitabevi.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/sinod>, 20.012.2023.